

Kıbrıs Meselesi ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti (15 Ağustos 1960)

İngiliz Sömürge Yönetimiyle Birlikte Kıbrıs Meselesi'nin Ortaya Çıkması

1878'de Kıbrıs'ın İngilizlere geçici olarak devredilmesi üzerine Kıbrıslı Türkler, Ada'da büyük bir imparatorluğun yöneticisi ve sistemin hakim unsuru iken, bir anda yabancı bir yönetimin ikinci sınıf vatandaşı konumuna düşmüşlerdir.

İngiliz yönetimi boyunca Kıbrıslı Rumlar ise Ada'nın Yunanistan'a bağlanmasını istemişler ve *Enosis* olarak belirledikleri politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Kıbrıs'ın İngilizlere devredilmesi ve Rumların *Enosis* isteminde bulunması sebebiyle Kıbrıslı Türklerin millî mücadelesi resmen başlamış oldu. Bir taraftan İngiliz sömürge yönetimine karşı koyma, öte yandan *Enosis*'i önleme çabalarıyla gelişen bu mücadele, Kıbrıslı Türkler için Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde de çetin bir hâl almıştır. Bu nedenle Kıbrıs Meselesi'ni Ada'nın İngiliz yönetimine devredildiği tarihle birlikte başlatmak yerinde olacaktır. Kıbrıslı Türklerin bu dönemde, gazete yayımlayarak ve cemiyet kurarak kendini gösterdiği, toplumsal ve kitlesel gösterilerle, millî kültürüne ve kimliğine sahip çıkarak benliğini koruduğu görülmektedir.

Kıbrıs'ın, 12 Temmuz 1878 tarihinde *filî* olarak İngiltere'ye devredilmesiyle Osmanlı idarî hukukundan miras kalan *dinî cemaat* kavramı, İngiliz yönetimince modern dünyanın *etnisite* olgusuna dönüşmüş ve bu durum, Ada toplumları arasında kurumsallaşarak etnik kimliğe bürünmüştür. İngiliz sömürge yönteminin *Kavanin Meclisi*'ni 1882 yılında açması ve etnik kökene göre tanzim etmesi bundandır. *Krallık Konseyi Emri*'yle açılan bu Meclis, yasama organı hüviyetinde olup, Ada'nın etnik nüfusu göz önüne alınarak, Rum cemaatinden 9 kişiye, Türk cemaatinden de 3 kişiye temsil yetkisi vermiştir. Meclis'in üye sayısı 18 olup, İngiliz sömürge memurlarından atanmış 6 üyeye, seçilmiş Türk üyelerin toplamı, seçilmiş Rum üyelerin toplamına eşit olma durumu her zaman için korunmuştur. Oluşturulan dengeye göre Rumların *Enosis* isteği engellenebileceği, Türklerin İngilizlerle birlikte hareket edeceği, oylamaların eşit olması halinde İngiliz Vali'nin oyu belirleyici olacağı hesaba katılmıştır. Nitekim İngiliz yönetiminin bu hesabı tutmuş ve oluşturulan bu denklem uzun süre devam etmiştir.

Kıbrıs'ta İngiliz sömürge yönetiminde gerçekleşen önemli olaylardan biri de geleneksel toplumdaki, modern topluma geçilmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti de dahil ileride acı dolu hadiselerin yaşanmasıdır. İngiltere, Kıbrıs'ı egemenliği altına aldıktan sonra kendine özgü unsurları Ada'ya getirip yerleştirmiş, Ada'da bulunan etnik grupları *bütünleştirmek* yerine, *ayrıştırma* siyasetini benimsemiştir. Buna göre Osmanlı döneminde Kıbrıs'ta oluşan *kamusal alan* ve *millet* anlayışı gitmiş, yerine *etnik* kökenli yapılanma getirilmiştir. Buna göre eğitim sistemi, *ayrı cemaatlere* ve *ayrı programlara* göre tasarlanmışsa da Türk okulları zaman içinde İngiliz sömürge hükümetinin himayesine girmiştir. Ancak Rum okulları, özerk yapısını her zaman için korumuştur. Yeni dönemle birlikte ticarete, şehirleşmede ve ekonomik yapıda yeni dengeler oluşmuş, modernleşmenin taşıyıcı unsuru olan *orta sınıfın* inşası ve *kamusal alanın* tanımlanması yeniden yapılmıştır.

Bu dönemde, modernleşmenin ve sivil toplumun önemli bir unsuru olan basın-yayın kuruluşları ve matbuat, yeni duruma uyum sağlayarak, etnik söylemlerin artış gösterdiği gazetelerin yayımlanmasına neden olmuştur. Dönemin şartları gereği Elen hümanizmasının etkisiyle Rum toplumunun yaşadığı modernizm, Ada'daki Türk toplumuna göre önceden başlamış ve şekillenmiştir. Örneğin Ada'da basılan Yunanca gazetelerde ele alınan temel konular, genellikle *Elen ulusalcılığı*, *Enosis* ideolojisi ve *Yunanistan'a* bağlılık şeklinde tezahür etmiştir.

Türk toplumundaysa ilk gazete, Rumlardan 10 yıl sonra, yani 1889 yılında *Sa'ded*'in yayımlanmasıyla başlamış olup, ulusal bilinçlenme süreci Rum toplumundan belli bir süre sonra başlamıştır. Bu süreç Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan çok önce sonuçlanmıştır.

İngiliz sömürge yöntemi, Ada'daki sosyal alanı *toplum bilincine* dönüştürerek siyasal alanda kural koyucu olmuş ve yeni oluşan kamusal alanı *bütünleştirici* olmaktan ziyade *ayrıştırıcı* uygulamalarla bezemiştir. İngiliz sömürge yönteminin düzenleyici yasaları, sadece toplum ve yönetim arasındaki dinamiği belirlememiş, aksine Osmanlı'dan miras kalan cemaatler ve bunlar arasındaki kamusal alanın özelliklerini, Ada'daki toplumların bir arada yaşama kültürünü ve ortak siyasal iletişim ağını zayıflatmıştır. Bu durum ileride kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşamama sebebinin temel göstergesi gibidir. Ancak İngilizler, Ada'daki Osmanlı mirasının etkisini tam manasıyla ortadan kaldıramadığı için Türk toplumu *siyaset*, Rum toplumuysa *ekonomi* üzerinden toplumsal varlığını sürdürmüştür.

1930'lu yılların başından itibaren kapitalistleşmeyle başlayan Ada ekonomisinde birtakım yeni üretim araçları ve ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Kıbrıs'ın kapitalistleşmesi muhtelif düşünce akımlarının ortaya çıkmasına da neden olmuş ve bunun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta etkileri görülmüştür. Nitekim *küçük burjuva sınıfının* ve bunun karşısındaki *işçi sınıfının* konumu daha belirgin olmaya başlamıştır. Örneğin ticaret alanının bazı kolları Rumlar (inşaat ve marangozluk) tarafından, bazı kollarıysa Türkler (yorgancılık, ebelik, dokumacılık ve debbağcılık) tarafından uygulanagelmıştır. Ancak Ada'da geleneksel toplumdan, modernizme geçiş sürecinde katalizör görevi gören *küçük burjuva* sınıfı ile *aydınlar* zümresi, genel olarak Rum toplumu içinde olup, ticarî güç ve sermaye büyük ölçüde *Rumların* elindedir.

Rum Toplumunda Kıbrıs Meselesi'nin Ortaya Çıkması ve Enosis Uygulamaları

Kıbrıs'ta Elen ve Elenizm fikri, Yunan aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkardığı geleneksel düşüncenin bir tezahürü olarak görülmüştür. Elen hümanizması, kara Avrupa'sının fikri aydınlanma temayülüne yardımcı olan konumuyla *hümanizmanın* tesiri altında kalmış ve kavramsallaşmıştır. Ancak Yunanlılar, 1821'de *Mora isyanıyla* yeni bir devlet kurmuş olsalar da *ulus* ile *devlet* ilişkisindeki yeni yapıyı, geleneksel Elen medeniyetinin tarih tezine dayandırmışlardır. Bu yönüyle Elen romantizmi, güçlü bir *ulusal ideolojiye* dönüşmüş, Yunan aydınlarıysa buna *Megali İdea* (Büyük Ülkü) adını vererek ana siyasaya taşımışlardır.

Megali İdea, muhtelif coğrafyalarda yaşayan Ortodoks-Elen halklarının bir arada yaşamasını öngörmektedir. Bu öngörünün *Enosis*'i de sistemleştiren bir etkisi olduğu açıktır. Siyasal bir fikir ve program şeklinde tezahür eden *Megali İdea*, Elenlerin zaman içinde sürekliliğini, mekân içinde ise birliğini hedefleyen bir görüş olarak belirmiştir. Bu hedefe göre Yunanistan dışında kalan tüm soydaşların, siyasî ve ideolojik olarak belli bir takvime göre merkeze bağlanması amaçlanmaktadır. Bu yönüyle Elenizm fikrinin irredantalist temayülü belli bir kimlik anlayışına göre siyasallaşması ve işlevsellik kazanması dikkat çekici olduğu söylenebilir. Özellikle irredentalizm anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu görüş, Elenizmin odağında bulunmayan ya da Kıbrıs gibi merkezin dışında kalan Elenleri kurtarma eğilimindedir. Buna göre Elenizmin *kurtarılmamış diğer soydaşları*, Elen ulusunun bir parçası olarak görmüş ve kurtarılması için gereken neyse onun yapılması gerektiği fikri gelişmiştir. Bu görüş Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş olsa da Rum toplumu içinde değişmediği açıktır.

Yunanistan'da ulusalcı ideolojinin bir yansıması olarak ortaya çıkan *Megali İdea*, nüfusu Yunan ulus-devleti tarafından homojenleştirilmiş ve merkezle yereli tümleştirmiş bir araca dönüşmüştür.

Kıbrıslı Rumların Elenizmle ilk karşılaşması, *Megali İdea* siyasetini yürüten ve Yunan halkının isyan etmesini sağlayan *Filiki Eteria*'nin (Dostluk Birliği) çalışmalarıyla olmuştur. Rigas Ferros'ın liderliğinde kurulan bu birlik, *Megali İdea* haritasını yayımlayarak, başta Yunan anakarası, Ege Adaları, Kıbrıs ve Anadolu coğrafyası olmak üzere birçok yerin dahil edildiği görülmüştür. *Filiki Eteria*'nin Ada'daki faaliyetleri, ilkin 1818'de başlamış ve Başpiskoposu Kiprianos tarafından sürdürülmüştür. Birliğin faaliyetleri, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredildiği 1878 yılından 1930'lu yıllara kadar gelişmiş ve zaman içerisinde Elen irredantizminin politik aracı haline getirilmiştir. Buna göre Ada'daki *Enosis* uygulamaları, Rum toplumu içinde etnik duyarlılığı yüksek ve politik yönden saldırgan realizme dönüşen bir kitlenin doğmasına neden olmuştur. Zaman içinde bu kitle, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu'nun Rum üyelerini seçmiştir.

Kıbrıs'ta 1878-1930 dönemi, Elen irredantizminin ve ulusal kimliğinin *yeniden doğuşu* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre Rum toplumu, kendi aydınlanmasını tamamlayamadan Elen ulusal değerlerine bağlanarak *yeniden doğuş* tezini kabullenmek durumunda kalmıştır.

1830 yılında Yunanlıların Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanması ve hemen ardından Kıbrıs'ta çalışmalarını başlatması, Kıbrıslı Rumlar için ciddi bir örnek olmuştur. Özellikle Ada'daki Rum aydınların önemli bir kısmı, Elen etnisitesine bağlı kalarak bunu siyasal kimliğe dönüştürmüştür. Esasında Rum toplumunun *Enosis*'i siyasal olarak benimsemesi, etnisiteden ayrılarak, daha geniş bir amaca yönelmesiyle başlamıştır. Bu açıdan Rumların etnisite anlayışı, *etnik ulusalcılığın* siyasallaşmasından başka bir şey değildir. Bu dönüşüm, Kıbrıslı Rumların Yunan ulus-devletinin bir parçası olma isteğine gem vurmadiği, aksine politik gaye edindiği ve etnik kimliğini ulusal kimliğe dönüştürdüğü bir sonucun parçası gibidir.

Her şeyden önce *Enosis* kavramı, Kıbrıslı Rumların siyasal kültürüne ve kimliğine hizmet eden bir anlama karşılık gelmektedir. Kıbrıslı Rumlarda toplum ve birey açısından *Megali İdea* doktrini; ulusal benliğin, kültürel kimliğin ve tarihi misyonun inşasında başlıca etkenlerden biridir. Rum toplumunda ulusal kimliğin, Elen-Ortodoks yapı üzerinde şekillenmesi ve irredantist Elen ulusalcılığı üzerinde ivme kazanması önemli bir husustur. Özellikle bu hususun 1904-1931 yılları arasında eğitim programlarında *Rum-Hıristiyan* kavramının ilk kez kullanılması ve ayırt edici bir özellik olarak sunulması dikkat çekicidir.

Osmanlı yönetimi boyunca siyasal ve sosyal bir öge olarak değerlendirilen kilise ve yönetimi, Ada'da Rum halkı içinde *Enosis* idealini karakterize eden ve bu ideolojinin yaygınlaşmasını sağlayan en önemli sosyal, siyasal ve dinî müessese olarak ortaya çıkmıştır. Dinin kültüralist yapısı ve Ortodoksluğun fanatik unsurlarının Yunan ulusalcılığıyla birleşmesi, kilisenin farklı bir anlam kazanmasına ve ulusal değerleri koruyucu sıfatını taşımasına neden olmuştur. Bu durum, III. Makarios (Mihail Muskos)'un Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla da kendini göstermiştir.

İngiliz sömürge yönetiminin Ada'da tesis ettiği nizama göre kilise ve yönetimi, Kıbrıs Rum halkını temsil eden *siyaset dışı* bir kurum olarak görülse de siyasal bir aktör veya güç unsuru olarak her zaman için siyaset sahnesinin baş aktörü olmuştur. *Enosis* fikrinin yaygınlaşması, kilisenin içinde de birtakım görüş ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Kıbrıs'ta "*Kilise Krizi*" olarak nitelendirilen bu sorun, Rum-Ortodoks kilisesinin *geleneksel piskoposları* ile Makarios gibi *Enosis*'i militanca savunan, radikal veya devrimci ruhla mücadele etmeye hevesli olan burjuva aydınlarının desteklediği *revizyonist piskoposlar* arasında cereyan etmiştir. Kıbrıs'ta 1930'a kadar *Enosis*'in en büyük savunucusu, *kilise* ile *aydın zümrenin* önemli bir kısmı olmuştur. Bu gruba, 1926 yılında kurulan *Kıbrıs Komünist Partisi* (KKP) karşı çıkmış ve *Enosis*'i reddederek kiliseye muhalif olmuştur.

KKP'nin halefi olan *Emekçi Halkın İlerici Partisi (Anorthotikon Kommatu Ergazomenu Lau/AKEL)*, siyasal doktrininde ve davranışlarında değişikliğe giderek, kilise ve diğer halk kitleleriyle uyumlu hale gelmiş ve *Enosis*'i destekleyerek *Elen kimliğini* kuşatıcı üst kimlik olarak benimsediğini açıklamıştır.

AKEL'in ve kilisenin kullandığı "*halk*" kavramı, monist yapıda olup, Türk kimliğini reddetmektedir. Ancak burada öne çıkan nokta, Kıbrıs'ta var olan tek halkın Rumlar olduğunu ve kendi kaderini tayin hakkını (self-determinasyon) sadece kendilerinin kullanması gerektiğini belirtmesidir. Bu yönüyle Rum liderliği, demokrasinin *çoğunluğa* göre şekillenmesini, azınlıktan olan Türklerin değersizleştirilmesini, buna göre Elenizmin meşrulaştırılmasını istemektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından 3 yıl sonra inkıtaba uğramasında başlıca amillerden birisi de budur.

1950'li yıllarda Kilise yönetimi, Ada'nın bütün yapısını, kurumlarını ve nizamını değiştiren bir eyleme girişmiş ve *Enosis*'i gerçekleştirebilmek için plebisit kararını almıştır. BM Genel Sekreterliği'ne 23 Kasım 1949 tarihinde bir mektup göndererek, tarihin en eski dönemlerinden itibaren Kıbrıs'ın *Elen Adası* olduğunu, *Enosis*'in gerçekleşmesi gerektiğini ve bunun için de BM nezaretinde referandum yapılmasını istemiştir. Bu durum, Kıbrıs Meselesi'nin yerel ve etnik bir mesele olmaktan çıkmasına ve *uluslararasılaşmasına* neden olmuştur. BM'den gerekli desteği göremeyen Makarios liderliğindeki kilise yönetimi, *Enosis*'le ilgili plebisiti 15 Ocak 1950 tarihinde bizzat kendi yapmış ve sonuçta %96 oranında "*evet*" oyu çıktığını kamuoyuna açıklamıştır. Bu oylamada, Rumların *açık oy* kullanmaya mecbur edilmesi, Türklerinse katılmaması, hukuk nosyonu açısından sakat bir durum ortaya çıkarmıştır. Ardından Kilise, Rum toplumu içindeki etkinliğini artırabilmek için sağ görüşlü *işçi ve meslek* sendikalarını ayırarak *Kıbrıs İşçileri Konfederasyonu*'nu (SEK) kurmuş ve sol görüşlü sendikaları etkisizleştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Kilise ve yönetimi, 1950'den sonra ortaya koyduğu politik tavır veya yaşanmasına neden olduğu gelişmeler Ada'daki Türk ve Rum *halklarını, kamuoylarını ve kamusal alanlarını* birbirinden ayırmasına neden olduğu açıktır.

Bu noktada Türk kimliği, Rumların karşısında somut bir duruş sergilemeye başlamıştır. Öyle ki Rumların *tek halk* söylemine yönelik, Kıbrıslı Türklerin söylemi *iki halk* şeklinde olmuştur. Buna göre Kıbrıs'ta her iki halkın ideolojik söylemi, birbirinden farklılaşmış ve birbirinden uzaklaşmıştır. Artık Ada'daki halklarının toplumsal birliğinden ve beraberliğinden söz etmek mümkün değildir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu ortamda kurulması ve kısa bir süre sonra yıkılması da bundandır.

Bu dönemde Kıbrıs'ta dikkat çeken bir diğer husus *Kıbrıs Savaşçılarının Ulusal Birliği*'nin (EOKA) faaliyete geçmiş olmasıdır. Kilisenin desteğiyle kurulan EOKA'nın, başta İngiliz sömürge yönetimine ve daha sonra Kıbrıslı Türklerin bütün değerlerine karşı saldırıya geçmesi Ada'daki iki toplumun ayrılığını resmen tescillemiş gibidir.

Rumların, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kurarken genel kanaati yine *Enosis*'tir. Buna göre Rum liderliği, yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ve rejimini değerlendirirken, emperyalist aktörlerin uzlaşmasının ya da dayatmasının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Kilise yönetimiye yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ve egemenliğine saygı göstermeyerek, Makarios'un deyimiyile "*siniko istihio*", yani "*aynı mekânda ikamet eden komşularla*" siyasal ortaklığı paylaşmak istemediğini ve buna göre kurulan devleti de kabul etmediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla kurulan ortaklık devletinin tesis edilmesinden hemen sonra terör faaliyetlerine başlanması ve bununla ilgili örgütlü çalışmalara ağırlık verilmesi, Ada'da uzlaşıcı kimliğin hayat bulmasına imkân sağlamamıştır.

Kıbrıslı Rumlarla liderliği arasında histeri derecesinde savunulan *Enosis* ideali, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra günlük hayata etki eden başlıca güç unsurlarından birisi olmuştur. Ancak esas etki, Rum Ortodoks Kilisesi'nde

gerçekleşmiştir. Bu durumda Kilise yönetimi, Rum halkında ulusalcı duyguların zedelenmemesi için *Ulusal İttifak* adı altında yeni bir birlik kurmuştur.

Sonuçta Kıbrıs'ta Rumların aydınlanma deneyiminin bağımsız ve kendine mahsus çizgide gelişmediği, her iki toplumun kamusal alanını birbirinden ayırdığı ve kendi özel alanlarını etnisite temelinde yapılandığı görülmektedir. Bu nedenle Kıbrıs'ta Rum halkının ve bireyinin sahip olduğu Ortodoks ve Elen kimliği; Ada'daki siyasal, kültürel, sosyal ve ideolojik yapıyı temelden değiştirdiği ve bu durumun oluşmasında İngiliz sömürge yönetiminin rolünün büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Türk Toplumunda Kıbrıs Meselesi'nin Ortaya Çıkması ve Taksim Uygulamaları

Osmanlı'nın son döneminde başlayan uluslaşma hareketleri, Kıbrıs'a da yansımış ve Rum cemaatinin etnik, kültürel ve yerel değerleri *Enosis* fikriyle siyasallaşarak, Müslüman Türk halkının *ötekileştirilmesine* sebep olmuştur. Bu durum Ada'daki Müslüman Türk halkını farklı bir arayışa yöneltmiştir. Kıbrıs'taki cemaatlerin toplumsallaşma sürecinin farklılaştırması, Türk kimliğinin daha belirgin bir şekilde görülmesine ve bugüne kadar gelişmesine önemli rol oynamıştır.

Her şeyden önce Ada'daki Türkler, Müslüman bir cemaatken *uluslaşma* sürecine girmesi, *Türkçülük* fikrine bağlanması ve *varoluş* mücadelesi vermesi ciddi bir değişimin sonucudur. Bu yönüyle Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Meselesi'ni bir *varoluş meselesi* olarak görmüşler ve toplumsal bilincini, Anadolu'da gelişen fikirlerle bezemişlerdir. Kıbrıslı Türklerin zihin dünyası Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar her şeyi ile tamamlanmış gibidir.

Osmanlı Devleti'nde aydınlanma hareketi olarak ortaya çıkan *Jön Türkler*, din ve etnik kökenden bağımsız bir yurttaşlık kimliğinden (*Osmanlılık*) ve Osmanlı vatanından söz etmekteyseler de Balkan yenilgisiyle (1912) birlikte soy bilincini öne çıkararak *Türkçülük* akımını geliştirmişler ve daha sonra bunun Kıbrıs'a yansımaya neden olmuşlardır. Kıbrıs'a yansıdığı şekliyle *Türkçülüğün* ana prensipleri benimsenmişse de birtakım farklılıkların olduğu muhakkaktır. Öncelikle Ada'nın sömürge yönetimi altında bulunması, küçük bir coğrafyaya sahip olması ve aydın grubunun az olması bu farklılığı belirgin kılmaktadır. Kıbrıs'ta eş zamanlı olarak yaşanan *kolonyalizm*, *Elenizm* ve *Türkçülük* akımları, hem birbirlerini etkilemiş hem de birbirinden etkilenmişlerdir. Bu yüzden Kıbrıs'ta kamusal alanda birtakım ideolojik çatışmaların yaşanması pek tabiidir. Örneğin Kıbrıs'ta Müslüman cemaatin *Türkçülük* akımıyla tanışması, II. Meşrutiyet'in ilânından sonrasına rastlamaktadır. Bu zamana kadar Ada'da bulunan Müslümanlar, devlet sistemi içinde cemaat yapısını korurken, kendilerini *hakim millet* olarak tanımlamaktadırlar. Bu anlayış, Müslümanların sahip olduğu *millet-i hakime* kavramıyla ilgilidir. Bu sebeple Kıbrıs'taki Müslümanlar, Ada'nın statüsünün değiştirilerek, İngiltere'ye devredilmesine memnun olmasalar da yoğun tepki göstermemişlerdir. Kaldı ki Kıbrıs'taki Müslümanlara göre bu dönemde İngiltere'nin Ada'da bulunması, Ada'daki Müslüman cemaat için *Osmanlı kimliğinin* korunmasına ve *Enosis'e* karşı durulmasına yardımcı olacağı için önemlidir. Buna göre Kıbrıslı Müslüman aydınlar, Ada'da gelişen Elenizme karşı durabilmek için ilk baştan itibaren İngiliz yönetimiyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmışlardır.

Kısa bir süre sonra Kıbrıslı Türkler arasında ulusalcı tepkiler şekillenmeye başlamış ve yoğunlaşarak devam ettiği görülmüştür. Özellikle *Jön Türk* hareketinin bazı temsilcilerinin İstanbul'dan kaçarak Kıbrıs'a yerleşmesi, Ada'da küçük de olsa aydın grubunun doğmasına fırsat vermiştir. Rumların *Enosis* olgusu ve *Jön Türk* hareketi, Kıbrıs'taki Türkler arasında ilk kez *Osmanlılık* fikri dışında diğer fikirlerle tanışmasına neden olmuştur. Örneğin 1891 yılında Türkler tarafından kurulan *Kıraathane-i Osmaniye'nin*, Rumların kurduğu *Kipriagos Silagos'a* (Kıbrıs Kahvehanesi) denk geldiği

değerlendirilmektedir. Aslında *Kıraathane-i Osmaniye*, siyasî nitelikli cemiyet olmayıp, Ada'daki Türk aydınların görüş teatisinde bulunduğu ve politika üretebildiği sosyal içerikli bir kulüp olarak görülmektedir. Bu açıdan Kıbrıslı Türkler arasında kurulan ilk kurum olarak tarihe geçmiştir.

Kıbrıslı Türkler arasında *Sa'ded*'den sonra ikinci bir gazete olan *Zaman* gazetesinin yayımlanması ve kısa bir süre sonra *Jön Türk* hareketini benimsemesi üzerine daha önce pek kullanılmayan *hürriyet*, *anayasa* ve *meşruiyet* gibi kavramların kullanılmasına ve gündelik hayatta telaffuz edilmesine imkân sağlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Kıbrıs'taki Müslüman cemaatin sosyal, kültürel ve siyasal hayatı, büyük ölçüde canlanmıştır. Bu süre zarfında Ada'da *İttihad ve Terakki Cemiyeti* kurulmuş ve adında *Türk* kelimesi geçen ilk kurum olan *Türk Teavün Cemiyeti* (1908) faaliyete geçmiştir.

Önceden kurulan *Hürriyet Kulübü* ile *Terakki Kulübü*, 1909'da *Hürriyet ve Terakki Cemiyeti* adını alarak birleşmiştir. Zamanın gazetelerinden *Seyf* ve *Sünuhat* da Jön Türk hareketine destek veren yayınlar yapmışlardır. Bu süre zarfında Kıbrıs Türk toplumunda pek teveccüh görmeyen *Jön Türk* hareketi ve cemiyet faaliyetleri, Rumların *Enosis* çalışmalarıyla yavaş yavaş taraftar bulmaya başlamıştır. 3 Şubat 1908 tarihinde Mağusa'da Namık Kemal'in yazdığı *Vatan yahut Silistre*'nin sahnelenmesi, Rumların *Enosis* eylemlerine karşı artan tepkinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Özellikle *Jön Türklerin* etkisiyle Ada Müslümanları arasında başlayan *Osmanlılık* akımı değişikliğe uğramış ve bu durum, Anadolu'da Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte farklılaşmıştır. Nitekim Millî Mücadele'ye yönelik yardım kampanyalarının başlatılması, bazı Kıbrıslı Türklerin Anadolu'ya geçerek savaşa katılması ve gazetelerde kurtuluş mücadelesini destekleyen yazıların yazılması, Ada Müslümanları arasında *Türklük*, *Anadolu*, *vatan*, *millet* vb. kavramların daha iyi anlaşılmasına neden olmuştur. Bu dönemdeki cemiyetlerin temel düşüncesi; ulusal mücadeleyi desteklemek ve yardım için kampanyalar düzenlemektir.

Jön Türk hareketinin sosyal alanda yayılması, zaman içinde siyasal alanda da kendini göstermiştir. Örneğin Kavanin Meclisi'nde ve Evkaf yönetiminde bulunan ve eski gelenekten gelen kişilere *Evkafçı* (Hükümetçi/İngilizci) denilirken, bunların karşısında yenilikçileri ifade eden ve Türkiye'deki devrimlerin Ada'ya da yansımaları isteyen *Halkçılar* (Milliyetçiler/Kemalistler) arasında sürekli bir çekişmenin yaşanmasına da neden olmuştur.

Millî Mücadele'nin hemen ardından Anadolu'da modern Türk devletinin kurulması Ada'daki Türklerin motivasyonunu artırmış, Rumların *Elenizm* ideali ile İngiliz *sömürge yönetimi* arasındaki sıkışmışlık durumunu rahatlatmış ve ulusal bilincin gelişmesine önemli rol oynamıştır. 1930'lu yıllarda yükselen *Türk imajıyla* güçlenen *Atatürk imgesi*, Ada'daki Türk aydınları için bir *varlık*, *kimlik*, *benlik* ve *karşı koyma* bilincine dönüşmüştür. Buna göre Ada'daki matbuat ve cemiyetler, bir yandan Anadolu'daki mücadeleye destek verirken, öte yandan Ada içindeki siyasal dengeyi Türkiye'nin yeni rejimine dayandırmaya çalıştıkları görülmüştür. Hâl böyle olunca Kıbrıslı Türkler arasında *Evkafçılara* karşı *Halkçılar* daha çok itibar görmeye başlamışlardır. İşte bu durum, *Enosis* fikrinin karşısında yeni bir ulusalcılık anlayışını geliştirmiştir. Özellikle ulusalcılık görüşünü savunan gazeteler arasında *Söz*, *Doğru Yol* ve *Vatan* zikredilebilirken, Ada'da hâkim olan ana söylem, yeni *Türk kimliği* üzerine odaklanmış olmasıdır. Bu odaklanma, zamanla sentez olarak kendini göstermiş ve bununla ilgili olarak 1924'te kurulan *Kıbrıs Türk Cemaat-i İslamiyesi*'nin, *Evkafçılarla Halkçılar* arasında Osmanlı-Türk sentezine ulaşılmasını sağlamıştır.

10-12 Aralık 1918 tarihinde Mehmet Remzi (Okan) ile Müftü Hacı Hafız Ziyaî'nin öncülüğünde, yaklaşık 200 delegenin katılımıyla Lefkoşa'da toplanan *Meclis-i Millî*, Ada'nın yeniden Osmanlı yönetimine devredilmesini ve Paris'te yapılacak

Barış Konferansı'na Kıbrıslı Türkleri temsilen Hacı Hafız Ziyaâ Efendi'nin gönderilmesini istemiştir. *Söz ve Masum Millet* gazeteleri *Meclis-i Millî*'yi "*Ada Türkü'nün Millî Misakı*" olarak yorumlarken, *Evkafçıların* yayın organı *Hakikat* gazetesi ise "...hükümetten başka dayanağı olmayan İslâm azınlığı, vahim akıbeta sürüklenmektedir" şeklinde değerlendirmesine neden olmuştur.

Türkiye, Lozan'da oluşan yeni rejimi tescil ettirirken ve devrimlerine hız verirken, birtakım aydınlar bu devrimlerin Ada'da da uygulanmasını istemişlerdir. Yeni harflerle eğitime geçilmesi, şapka devriminin yapılması, 29 Ekim'in ulusal bayram olarak değerlendirilmesi bunlardan bazılarıdır.

Bu gelişmeler ışığında Kavanin Meclisi seçimlerine (1930) katılan Kıbrıslı Türkler, Ada'daki Türk konsolosluğunun desteğiyle Mehmet Necati Mısırlızade ve Mehmet Zekâ *Halkçılar* grubundan, Dr. Eyüp Necmettin'se *Evkafçılar* grubundan seçimi kazanmışlardır. 1 Mayıs 1931 tarihinde yapılan Meclis seçimlerinin hemen ardından Mehmet Necati önderliğindeki bir grup aydın, Lefkoşa'da *Meclis-i Millî*'nin devamı niteliğinde *Millî Kongre*'yi toplamış ve bu Kongre'de müftülük, eğitim kurumları, evkaf idaresi ve şer'i mahkemeler konularında birtakım kararlar almıştır. Ada'daki sömürge yönetimi, *Meclis-i Millî*'de olduğu gibi *Millî Kongre*'de de alınan kararları tanımamış ve hemen ardından Rum liderliğinin neden olduğu 1931 isyanıyla birlikte Türklerin de ulusal simgelerini kullanmasını ve siyasal örgütlenmesini engellemiştir.

18 Nisan 1943 tarihinde Dr. Fazıl KÜÇÜK liderliğindeki *Halkçı Parti*, Necati ÖZKAN önderliğindeki partiyle ve Avukat Fadil KORKUT'un başkanlığındaki partinin bir araya gelmesiyle, *Kıbrıs Türk Adası Azınlıklar Kurumu* (KATAK) kurulmuştur. İngiltere'nin Ada toplumlarına *kendini yönetme hakkını* (self-government) verebileceğini belirtmesi üzerine kurulan KATAK, Kıbrıslı Türklerin siyasal örgütlenmesine teşvik edici bir rol oynamış ve Rumların *Enosis* idealine karşı siyasal ve kitlesel muhalefet yapmasına neden olmuştur. Bu yönüyle KATAK'ı, Kıbrıs Türk siyasal hayatında bir *kırılma noktası* olarak ve Türkiye'ye yönelik *benzeşimin* bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

Kıbrıslı Türkler arasında *Türk İşçiler Birliği* (1943), *Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği* (1945) ve *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu* (1949) kurulmuş ve bunlar aracılığıyla Ada'daki Türklerin hakları korunmak ve *Enosis*'e karşı durmak hedeflenmiştir.

1950'lerde Kıbrıs'taki her iki toplum *kimlikleşme* sürecini tamamladığından ve varlığını *ötekine* göre tanımladığından toplumsal ve zihinsel ayrılık hat safhaya ulaşmıştır. Örneğin Kıbrıs'ta Türk ulusalcılığının ana sloganı "*Kıbrıs Türk'tür*" şeklindeyken, tali sloganı "*Kıbrıs Yunan olamaz*" noktasında birleşmiştir. Bu nedenle Türklerin Kıbrıs'ın Yunan olmaması için Ada'nın eski sahibine devredilmesine, bu olmaz ise İngiliz yönetimin devam etmesine, ancak İngiltere'nin *self-government* teklifinin reddedilmesine önem verdikleri görülmüştür.

İngiliz yetkililerinin ilk kez ileri sürdüğü *Taksim tezi* (1956), Kıbrıslı Türkler için gerekli yasal zemini oluşturmuş ve zamanla gelişim göstermiştir. Bu tez, Ada'da "*Kıbrıs Türk'tür*" ile başlayan, "*Kıbrıs Yunan olamaz*" ile süren, "*Ya Taksim, Ya Ölüm*" ile şekillenen bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç, önceleri Türkiye'yle özdeşleşme duygusunu ortaya atan, daha sonra etnik kimliğe bürünen ve son olarak Türkiye'ye bağlanmak isteyen ulusalcı bir refleksle kendini göstermiştir. Türk ulusalcılığı, Kıbrıs'ta siyasal eyleme dönüşmüş ve kitleselleşerek aksiyoner bir ideolojiye bürünmüştür. Bu durum Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş safhasına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Kıbrıs Türk halkında *Enosis* olgusu, ilk önce EOKA'nın, ardında da Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'nin kurulmasıyla

birlikte kendi içinde radikal bir dönüşüme uğramıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Ada'da hissedilir bir şekilde anti-komünizm propagandası yaşansa da Türklerde anti-Elenizmin, Rumlara anti-Türkizmin yaşanması, toplumları birbirinden daha da uzaklaştırmasına, siyasetin muhafazakârlaşarak, Ada'daki toplumsal ilişkileri germesine ve toplumsal çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Türk ve Rum halkları, birbirinden uzaklaşmışlar ve dünya tasavvurlarında birbirinin "ötekisi" olmuşlardır. Bu ortamda Kıbrıs Meselesi'nde yeni bir cephe açılmış ve bu cephede ne *Taksim*'e ne de *Enosis*'e yer verilmiştir. Uluslararası toplum, Kıbrıs Meselesi'nde yeni bir döneme girildiğini ilan ederek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını desteklemiş ve her şeye sünger çekerek sükûn döneminin başlayacağı ümit edilmiştir.

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ve Kıbrıs Meselesi'nin Yeni Hali

İngiliz yöntemince Kıbrıs'a otonomi veren MacMillan Planı'nın teklif edilmesi ve Türkler tarafından kabul edilmesi üzerine Ada'nın ikiye bölünebileceği endişesine kapılan Rum-Yunan ikilisi Kıbrıs'ın bağımsızlığına rıza gösterebileceğini belirtmiştir.

Kıbrıs Meselesi'nde umduğunu neticeye ulaşmayan Yunanistan, Zürih Antlaşması'nın imzalanmasına giden yolun kapısını aralamış ve 5-11 Şubat 1959 tarihinde Kıbrıs'ta müstakil cumhuriyetin kurulması konusunu Türk ve Yunan hükümetleri anlaşmışlardır. Mevcut anlaşmayı Türk ve Rum toplum temsilcileri de onaylaması gerekeceğinden ilgili taraflar Londra'da toplanmış ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşmasını imzalamışlardır.

Zürih ve Londra Antlaşmalarında yer alan esaslara göre Cumhuriyet anayasası, Garanti ve İttifak antlaşmaları hazırlanmış 15/16 Ağustos 1960 gecesine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı resmen ilân edilmiştir. Böylece Kıbrıs Meselesi yeni bir safhaya geçmiştir.

Bağımsız ve bağlantısız Kıbrıs Cumhuriyeti, nevi şahsına münhasır ve dünyada hiçbir benzeri bulunmayan bir anayasaya sahip bir devlettir. Bir nevi fonksiyonel federasyon şeklinde ortaya çıkan, coğrafi esasa dayanmayan, ancak iki toplum arasındaki ortaklık esasını göz önünde bulunduran bu sistem, Kıbrıs Meselesi'nde yeni çözümün adı olarak kabul edilmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk ve Rum halklarının eşit statülü ve kurucu ortak olarak kurmuş oldukları bir cumhuriyettir. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan ise kurulan bu devletin düzenini garanti etmekle görevlidirler.

Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasında, hukuksal eşitlik kavramı içinde bizzat yer alan Kıbrıs Türkleri, bu vesileyle cumhurbaşkanının Rumlardan, yardımcısının Türklerden, 10 kişilik Bakanlar Kurulu'nun 3'ünün Türk, 7'sinin Rumlardan, 50 kişilik Temsilciler Meclisi'nin %30'unun Türk, %70'inin Rumlardan oluştuğu, toplumların kendilerine mahsus işleri için ayrı ayrı teşkil eden cemiyet meclislerinin kurulduğu, Türklerin mahallî mekanizmada faaliyet gösterebilmeleri için beş büyük şehirde Türk belediyelerinin tesis edildiği görülmüştür. Böylece Kıbrıs Meselesi, fonksiyonel federatif sistem kurulmakla birlikte iki toplumun eşitliği ve ortaklığı üzerinden halledildiği düşünülmüştür.

Sömürge döneminde ortaya çıkan yeni kamusal alanın, uzlaşma yerine çatışmayı körüklediği ve toplumsal çatışmanın yaşanmasına neden olduğu bir ortamda 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmuşsa da bu Cumhuriyet'in sürdürülebilirliği mümkün olmamıştır. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanan uluslararası bir anlaşmayla oluşan bu yeni rejim, meseleye taraf olan ülkeler arasında yapılan *uzlaşmanın* bir sonucu olarak hayat bulmuş, ancak Ada'da ulusal kimliklerin ve etnik çatışmaların zirvede olduğu bir dönemde toplumların bunu hazmedemediği ve EOKA'nın terör faaliyetleriyle 1963 yılında yıkıldığı görülmüştür.

Zürih ve Londra Antlaşmalarının imzalanmasından sonra Rum lideri Makarios, bu anlaşmayı baskı altında imzaladığını bahane ederek, bu düzene saygı göstermeyeceğini ve kurulan cumhuriyeti, *Enosis* için bir sıçrama tahtası olarak kullanacağını belirtmiştir.

Uluslararası toplum Zürich ve Londra Antlaşmalarıyla Kıbrıs Meselesi'nin halledildiğini değerlendirmiş olsa da Rumlar, *Enosis*'i tatbik edilmek için 21 Aralık 1963 tarihinde *Kanlı Noel* baskınıyla Türklere saldırıya geçmiş ve ortaklık Cumhuriyeti son bulmuştur. Üç yıl gibi çok kısa süren ortaklık Cumhuriyeti, Türkleri için yeni bir mücadelenin başlamasına, Kıbrıs Meselesi için ise yeni değerlerin tartışılmasına yol açmıştır.

Soyalp TAMÇELİK

KAYNAKÇA

ALANKUŞ, Sevda Kural, **Kıbrıslı Türk Siyasal Elit ve Siyasal Kültür Yönelimleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1988.

ALPAR, Saadet, **Kıbrıs'ta Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

AN, Ahmet, **Kıbrıs'ta İsyandar ve Anayasal Temsilîyet Mücadelesi (1571-1948)**, Mez-Koop Yayınları, Lefkoşa 1996.

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasî Tarih 1789-1960**, 2. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

BECKINGHAM, Charles Fraser, "Islam and Turkish Nationalism in Cyprus", **Die Welt Des Islams**, C V, S 1/2, Berlin 1957, s. 65-83.

BERATLI, Nazım, **Kıbrıslı Türklerin Tarihi: III**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 1999.

CHOISI, Jeanette, "The Turkish Cypriot Elite-Its Social Function and Legitimation", **The Cyprus Review**, S 2, Nicosia 1993 s. 7-32.

CRAWSHAW, Nancy, **The Cyprus Revolt**, Routledge, London 1978.

EGEMEN, Salih, **Kıbrıslı Türkler Arasında Siyasal Liderlik**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

EVRE, Bülent, **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu Gelişimi**, Işık Kitabevi Yayınlar, Lefkoşa 2004.

GAZİOĞLU, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II: Enosis Çemberinde Türkler**, Cyrep Yayınları, İstanbul 1996.

GÜREL, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi: Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, C I, Kaynak Yayınları, Ankara 1984.

HILL, S. George, **History of Cyprus**, C IV, Cambridge University Press, Cambridge 1952.

KIZILYÜREK, Niyazi, **Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

MAVRATSAS, Caesar V., "Kıbrıs Rum Kimliği ve Kıbrıs Sorunu Hakkındaki İhtilaflar", **Kıbrıs'ın Turuncusu**, Mehmet Hasgüler ve Ümit İnatçı (ed.), Anka Yayınları, İstanbul 2003.

ORR, Charles William James, **Cyprus under British Rule**, Zeno Publishers, London 1972.

ÖZORAN, Beria Remzi, "Kıbrıs'ta Türk Gazeteciliği: İngiliz Geçici İdaresi Devrinde", **Türk Kültürü Dergisi**, S 41, Ankara 1966, s. 471-476.

PARESCHEVOPOULOS, Maria, **Traditions of The Popular Religious Feats of Cyprus**, Tavallis Press, Nicosia 1982.

SAMANI, Meltem Onurkan, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

TAMÇELİK, Soyalp ve KASAPOĞLU, Mustafa Kemal, **Kıbrıs'ta Mizah Gazetesi Akbaba (Günümüz Türkçesine Aktarılması ve Değerlendirilmesi)**, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2016.

TAMÇELİK, Soyalp, "Arşiv Belgelerinden Hareketle Türkiye'nin, İngiliz İlhakı ve Yönetimi Altındaki Kıbrıs Adası'na İlişkin Yumuşak Güç Uygulamaları ve Kıbrıslı Türklerle İlgili Değerlendirmeleri (1921-1939)", **9. Uluslararası Atatürk Kongresi-15 Kasım 2019/Amasya**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2021, s. 2147-2197.

TAMÇELİK, Soyalp, "Kıbrıs'ın Siyasî Tarihi ile İlgili Bir Belgenin Değerlendirmesi", **Bellekten**, C LIII, S 236, Ankara 1999, s. 165-226.

TÜZÜNKAN, Murat, **The Cyprus Question: Continuity, Transformation and Tendencies**, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara 2007.

VANEZİS, P.N., **Makarios, Faith and Power**, Abelard-Schuman, New York 1972.

VOVOLİNİ, Konstantin A., **1453-1953 Kurtuluş Savaşında Kilise**, C I, (Çev. Sabahattin Egeli), KKTC Milli Arşivi - Yunanca Bölümü, Atina 1952.

09/09/2024 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kibris-meselesi-ve-bagimsiz-kibris-cumhuriyeti-15-agustos-1960/?pdf=5729> adresinden erişilmiştir